

Universiteit
Leiden
The Netherlands

In de klas met kompas: student agency als leidinggevend principe in het voortgezet onderwijs

Schoots-Snijder, A.J.M.

Citation

Schoots-Snijder, A. J. M. (2026, March 10). *In de klas met kompas: student agency als leidinggevend principe in het voortgezet onderwijs*. ICLON PhD Dissertation Series. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4296996>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4296996>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Nederlandse samenvatting

In dit proefschrift staat de overtuiging centraal dat *student agency* een rode draad in het curriculum van het voortgezet onderwijs zou moeten zijn. Het doel hiervan is dat leerlingen leren richting te geven aan hun eigen leren en leven, in relatie tot anderen en de wereld om hen heen. *Student agency*, de wil en het vermogen om invloed uit te oefenen op het eigen leerproces en de leeromgeving, wordt gezien als opmaat naar *human agency*: de wil en het vermogen van mensen om bewust en intentioneel richting te geven aan hun handelen en hun toekomst. In het onderwijs wordt *student agency* in verband gebracht met leren, persoonlijke ontwikkeling en voorbereiding op een toekomstige rol in de maatschappij.

Tot nu toe is het begrip *student agency* veelal als abstract concept gehanteerd, met inconsistente operationalisaties. Het ontbreekt aan een samenhangend curriculum dat de ontwikkeling ervan systematisch stimuleert. Met dit proefschrift is beoogd het concept in een coherent raamwerk te duiden, zodat *agency* in relatie tot beoogde uitkomsten onderzocht kan worden. De focus in dit proefschrift ligt daarbij op *agency* met betrekking tot de leeraanpak van leerlingen en de relatie met hun leerprestaties, welzijn en spanning. Ook is onderzocht hoe elementen in het curriculum in samenhang afgestemd kunnen worden om de ontwikkeling van *student agency* te bevorderen.

Er zijn vier deelstudies uitgevoerd om inzicht te krijgen in hoe *student agency* kan worden geoperationaliseerd, hoe elementen van een curriculum afgestemd kunnen worden ter bevordering van de ontwikkeling van *student agency*, hoe *student agency* samenhangt met leerprestaties, welzijn en spanning en hoe *student agency* zich in relatie tot deze uitkomsten manifesteert bij leerlingen. De samenhang tussen elementen in het curriculum en hoe deze bijdragen aan de ontwikkeling van pijlers en kenmerken van *student agency* is in kaart gebracht middels een systematische review (studie 1). Vervolgens is een *quickscore* ontworpen en gevalideerd, waarmee leerlingen kunnen reflecteren op hun eigen *agency* in het leerproces (studie 2).

Met deze quickscan is onderzocht in hoeverre de pijlers en kenmerken van *student agency* voorspellend zijn voor leerprestaties, welzijn en spanning (studie 3) en hoe *student agency* zich in relatie tot deze uitkomsten manifesteert bij leerlingen (studie 4). De studies zijn uitgevoerd in drie verschillende scholen in het voortgezet onderwijs, met leerlingen vanuit alle jaarlagen van de mavo, havo en het vwo.

Hoofdstuk 1 schetst de relevantie van *student agency* in het voortgezet onderwijs. Het wordt gezien als de propeller die leerlingen helpt hun potentieel te realiseren en hun toekomst vorm te geven. Leerlingen die *agency* ontwikkelen leren niet alleen functioneren in de maatschappij zoals die is, maar deze ook kritisch te bevragen en positief te beïnvloeden. Hiervoor zijn vermogens nodig, zoals het visualiseren van een toekomstbeeld, het afwegen van alternatieven, bewuste keuze maken en daarnaar handelen. Deze vermogens kunnen in het voortgezet onderwijs ontwikkeld worden. Bovendien wordt *student agency* gezien als essentieel voor de leerprestaties en het welzijn van leerlingen. Duurzame ontwikkeling van *student agency* vraagt samenhang in het curriculum en expliciete begeleiding gedurende de gehele schoolloopbaan.

Hoofdstuk 2 beschrijft een systematische review van 86 empirische, peer-reviewed studies, met als doel inzicht te bieden in hoe curriculaire elementen in het voortgezet onderwijs kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van *student agency*. Het raamwerk van Bandura (2001, 2006) met vier kenmerken (*intenties, vooruitdenken, zelfregulerend handelen en reflecteren*) en drie pijlers (*waarden/moreel kompas, vertrouwen in eigen kunnen en bewustzijn*) diende als analytisch kader voor *student agency*. Daarnaast werd gebruikgemaakt van het curriculaire spinnenweb van Van den Akker (2003, 2006).

De analyse liet zien dat de ontwikkeling van *student agency* afhankelijk is van een samenhangende inzet van alle curriculaire elementen. Vanuit de visie dat *student agency* relevant is voor het leren, de persoonlijke ontwikkeling en rol in de maatschappij, kunnen leerdoelen geformuleerd worden. Deze zouden, naast vakinhoudelijke doelen ook gericht moeten zijn op de pijlers en

kenmerken van *agency*. Deze doelen zouden vertaald moeten worden naar authentieke, betekenisvolle leeractiviteiten. Hierbij zou *epistemische agency* vorm moeten krijgen, wat betekent dat leerlingen gezamenlijk bijdragen aan kennisconstructie en leren deze kennis in praktijk te brengen. De toetsing en begeleiding door de docent zou expliciet gericht moeten zijn op *student agency*. In die begeleiding blijkt een goede balans tussen sturing en ruimte noodzakelijk. Deze balans is essentieel om enerzijds leerprestaties te waarborgen en anderzijds de ontwikkeling van *student agency* te bevorderen.

Hoofdstuk 3 presenteert een exploratief onderzoek naar de validiteit en betrouwbaarheid van een *quickscan* waarmee leerlingen kunnen reflecteren op hun *agency* in het leerproces. De *quickscan*, ontwikkeld op basis van Bandura's raamwerk, werd in drie iteraties getest en toonde goede begripsvaliditeit en homogeniteit. Regressieanalyses bevestigden dat de pijlers significante voorspellers zijn van de kenmerken van *student agency*: de pijler *waarden/moreel kompas* bleek de sterkste voorspeller voor *intenties* en *reflecteren* en de pijler *vertrouwen in eigen kunnen* bleek de sterkste voorspeller voor *vooruitdenken* en *zelfregulerend handelen*. Ook *bewustzijn*, geoperationaliseerd als opmerken dat het leren niet goed dreigt te gaan, bleek significant voorspellend, met name voor *reflecteren*, gevolgd door *vooruitdenken* en *intenties*.

Hoofdstuk 4 onderzocht met de *Student Agency Scale* de relatie tussen *student agency*, leerprestaties, welzijn en spanning onder 1470 leerlingen van drie scholen in Nederland en België. Deze studie rapporteerde zowel kwantitatieve analyses als illustratieve interviews met vier leerlingen en is de eerste studie waarmee zowel pijlers als kenmerken van *student agency* werden gerelateerd aan de beoogde uitkomsten. De resultaten toonden dat *student agency* 49% van de variantie in welzijn verklaarde, 8% in leerprestaties en 4% in spanning. Gecorrigeerd voor andere invloeden bleek *reflecteren* de sterkste voorspeller voor welzijn, *vertrouwen in eigen kunnen* voor leerprestaties en *bewustzijn* voor spanning. Daarnaast bleken ook andere pijlers en kenmerken significant voorspellend voor de uitkomsten. Een opvallende bevinding was dat *vooruitdenken* zowel negatief samenhang met spanning als met

leerprestaties. Mogelijk doordat leerlingen nog onvoldoende ervaring hebben om effectieve leeraanpakken te bedenken. Dit werd verder geïllustreerd door de relatie tussen *bewustzijn* en de uitkomsten. Opmerken dat het leren niet goed dreigt te gaan, vertoont geen significante relatie met leerprestaties, maar wel met spanning en verminderd welzijn. Het opmerken dat het leren niet goed gaat, leidt dus onvoldoende tot een effectieve leeraanpak. Inzicht in hoe *student agency* zich manifesteert in relatie tot voornoemde uitkomsten blijkt essentieel, opdat docenten kunnen inspelen op verschillen in ondersteuningsbehoeften.

Hoofdstuk 5 rapporteert een clusteranalyse waarmee elf leerlingprofielen zijn onderscheiden op basis van *student agency*, leerprestaties, welzijn en spanning: florerend, worstelend en risicovol. Het profiel met de hoogste leerprestaties, de *intuïtieve agents* rapporteerde niet de hoogste waarden op *student agency* of welzijn. Wel rapporteerden zij de laagste spanning. De leerlingen die wel sterk bovengemiddelde waarden op *student agency* rapporteerden, de *bewuste agents*, rapporteerden ook de hoogste waarden op welzijn en tevens ondergemiddelde spanning. Florerende leerlingen bleken relatief vaker voor te komen in de onderbouw dan in de bovenbouw.

De worstelende profielen vertoonden verschillen in hun rapportage op *agency*, welzijn en spanning, in combinatie met licht bovengemiddelde of, bij één profiel, licht ondergemiddelde leerprestaties. *Niet betrokken presteerders* rapporteerden lage scores op *agency* en welzijn. *Gestreste presteerders* en *gestreste agents* rapporteerden hoge scores op spanning maar verschilden in hun rapportage op *agency*. *Onbewuste agents* vielen op door lage scores op *bewustzijn* in combinatie met ondergemiddelde leerprestaties en spanning.

De risicovolle profielen behaalden alle ondergemiddelde leerprestaties, voornamelijk in combinatie met ondergemiddelde scores op *student agency* en welzijn. Alleen de *zelfoverschattende agents* rapporteerden bovengemiddeld op *agency* en welzijn, terwijl ze toch ondergemiddelde leerprestaties bleken te halen. Deze profielen bleken vaker voor te komen in de bovenbouw dan in de onderbouw.

Op basis van eerdere studies konden aanbevelingen worden geformuleerd ter ondersteuning van de leerlingprofielen. Voor florerende leerlingen is het belangrijk om uitdagende opdrachten aan te bieden met meer complexiteit, zodat zij de essentiële vaardigheden opdoen die nodig zijn om succesvol te zijn in de bovenbouw. Leerlingen die het in de onderbouw te makkelijk afgaat, ontwikkelen deze vaardigheden onvoldoende, waardoor zij in de bovenbouw in problemen komen. De worstelende leerlingen hebben vooral baat bij ondersteuning om een effectievere leeraanpak te ontwikkelen. Voor risicovolle leerlingen geldt dat zij eerst de waarde moeten inzien van het leren op school, aangezien het gebrek hieraan kan leiden tot afhaken. Het verbinden van opdrachten aan hun persoonlijke ontwikkeling en rol in de maatschappij zou hiervoor een waardevolle stap kunnen zijn. Als de wil om te leren aangewakkerd is, kan ingezet worden op het toewerken naar een effectievere leeraanpak.

In *hoofdstuk 6* zijn de belangrijkste resultaten samengevat en worden limitaties en aanbevelingen voor vervolgonderzoek beschreven, alsmede de praktische implicaties. Wat betreft de conceptualisatie van *student agency* laat dit proefschrift zien dat het raamwerk met pijlers en kenmerken van *agency* bruikbaar is voor de operationalisatie van *student agency* in het voortgezet onderwijs. Hiermee ontstaat een rode draad in de ontwikkeling van *agency*, die in verschillende contexten toegespitst kan worden op de beoogde uitkomsten. Dit proefschrift toont dat de pijlers van *student agency* voorspellend zijn voor de kenmerken van *student agency* en dat pijlers en kenmerken tezamen voorspellend zijn voor leerprestaties, welzijn en spanning. Dit proefschrift beschrijft hoe elementen van het curriculum in samenhang ontworpen kunnen worden om zowel de ontwikkeling van pijlers en kenmerken van *student agency* te stimuleren. Een samenhangend curriculum op schoolniveau is daarbij essentieel voor een duurzame ontwikkeling. Samenwerking tussen leerlingen en tussen docenten en leerlingen is daarbij essentieel. Deze interactie kan zowel de individuele als collectieve manifestaties van *agency* bevorderen. Tot slot laten de leerlingprofielen zien op welke wijze deze pijlers en kenmerken van *student*

agency samenhangen met leerprestaties, welzijn en spanning. Hiermee wordt getoond welke ondersteuningsbehoeften leerlingen hebben, opdat hun *agency* effectiever kan worden. Deze analyses tonen dat de relatie tussen *student agency* en de beoogde uitkomsten complexer is dan regressieanalyses alleen tonen en bleken daarmee een waardevolle toevoeging op deze analyses.

De belangrijkste beperkingen betreffen het ontbreken van longitudinale data, de interactie met de leeromgeving, het beperkte aandeel kwalitatieve gegevens en de focus van *student agency* in relatie tot het leerproces.

De data zijn op één meetmoment verzameld, waardoor complexere interacties tussen pijlers en kenmerken van *agency* en de uitkomsten niet onderzocht kon worden. Uit dit proefschrift bleek dat florerende profielen veelal in de onderbouw en risicovolle leerlingen veelal in de bovenbouw voorkomen. Met longitudinaal onderzoek zou inzicht kunnen worden verkregen in dit patroon.

De studies in dit proefschrift zijn uitgevoerd op scholen met een overwegend docentgestuurde aanpak. Andere schoolconcepten hebben ieder hun eigen aanpak om ruimte te bieden aan de ontwikkeling van *student agency*. Vervolgonderzoek naar de impact van keuzes in het curriculum en de afstemming tussen de elementen op de ontwikkeling van pijlers en kenmerken van *student agency* zou een interessante vervolgstap kunnen zijn. Daarbij zou het eveneens interessant zijn om te onderzoeken in hoeverre de *Student Agency Scale* als waardevol hulpmiddel wordt gezien om het begrip *student agency* te verduidelijken en om vast te kunnen stellen wat de ondersteuningsbehoeften van leerlingen zijn. De verwachting is dat door gerichte begeleiding de *agency* van leerlingen effectiever zou kunnen worden.

Kwalitatief onderzoek kan meer inzicht geven in de motieven, overtuigingen en ervaringen van leerlingen. Een aanbeveling is om verschillende leerlingen per leerlingprofiel te selecteren en te interviewen om hier meer inzicht in te verkrijgen.

Tot slot is *student agency* in dit proefschrift onderzocht met betrekking tot de leeraanpak en leeruitkomsten. Een aanbeveling is om vervolgonderzoek te richten op de operationalisatie van pijlers en kenmerken van *agency* met

betrekking tot voorbereiding op de rol in de maatschappij. Dit zou gerelateerd kunnen worden aan de burgerschapsontwikkeling van leerlingen, wat gezien wordt als een belangrijke uitkomst van het onderwijs.

Dit proefschrift beschrijft ook praktische implicaties. Allereerst vraagt een expliciete focus op *student agency* in het curriculum om ruimte voor vakoverstijgende samenwerking en *teacher agency*: de wil en het vermogen om eigen beslissingen te kunnen nemen bij het combineren van formele curriculumdoelen met de ontwikkeling van *student agency*. Gezamenlijk curriculumontwerp en actieonderzoek is essentieel om vast te stellen wat de impact van het curriculum is op de *agency*-ontwikkeling van leerlingen en verbeteringen aan te brengen. In de lerarenopleiding zouden docenten hierop voorbereid kunnen worden.

Daarnaast is het belangrijk dat, op systeemniveau, de kwaliteit van het onderwijs niet alleen wordt getoetst aan cijfermatige opbrengsten of leskenmerken. De bevindingen uit dit proefschrift kunnen bijdragen aan een verruiming van deze kwaliteitstoetsing door tevens te reflecteren op de mate waarin het curriculum bijdraagt aan de ontwikkeling van *student agency* in relatie tot leerprestaties en burgerschap. Samenwerking met onderzoekers zou kunnen bijdragen aan systematische kennisvergaring op dit gebied.